

כבוד מורינו ורבינו שר התורה ומרא דכולא תלמודא סיני ועוקר הרים הגאון האדיר והמופלג כקש"ת מוהר"ר אשר וייס שליט"א

קיבלתי תשובתו בענין זיהוי חלזון התכלת וענותו תרבני כי ניכרים הדברים שהיו קונט' חותם של זהב לפניו ומה מאוד רחב ליבי על ככה ולכבוד גדול היה לי.

ברם אחר בקשת המחילה אלף פעמים ואחת וכיון שניתנה לי הרשות מאת הדר גאונו להשיב, ראיתי להבהיר דעת מחייבי הטלת התכלת.

וטרם אדבר יש לי להביא בקצרה טענות כת"ר, ואלו הם :

א. אין להחשיב כל צד של אולי פן ושמא לספק דאורייתא. (ונסתפקתי אם כוונת מו"ר שליט"א לספקות הרחוקים או על ספק שאין לו דראא אף לו יהא בעל סבירות קרובה)

ב. עוד כתב כת"ר כי סימני הגמ' והרמב"ם אינם מתיישבים אלא מדוחק ואין לנו לדחוק בלא הכרח.

ג. הסימנים שמביאים כראיה לזיהוי אינם סימנים מובהקים ומסתמא מתקיימים בהרבה ממיני החלזונות.

ד. האחרונים שהזכירו החלזון הזה לא הכירוהו אלא מן הספרים, גם אפשר שאין כוונתם לחלזון זה בדווקא.

ה. מה שהביאו מן המדרשים שהתכלת נגזו ודברי האר"י החי המצטרפים לזה אין כוונתם לשנות ההלכה אלא להוכיח מזה שעדיין לא מצאנוהו.

ו. מה שלא נמצאים מינים אחרים הצובעים כחול אינו ראיה כי לא נבדקו כל מינים ותת מינים שבעולם וגם אפשר שנעלם חלזון התכלת מן העולם לגמרי.

ז. מה שנמצא שהיו משתמשים בו לצביעה בעבר אינו מוכיח כלום דהא אפשר שהיו משתמשים בו לצביעת מינים אחרים לבר מתכלת.

ח. ועוד הוסיף מו"ר בתורת סניף לדבריו דאין גוון התכלת הזה דומה ממש למראה רקיע וים.

עכת"ד כת"ר. ואמנם חלילה לי להצטרף להיות כשר המסכים אך אחר בקשת המחילה אומר כי הדברים והאמת האלה נכונים וברורים ולא נמצא מי שנחלק עליהם ואף כי דברי מו"ר אי"צ לדידי ולכוותי.

אכן טענות מזהי התכלת אינם נבנות כלל וכלל על הסימנים שאינם מובהקים הללו, ואף מי שהביאם לא הביאם אלא כסמך בעלמא או להראות דאין סתירה לזה מדברי חז"ל.

ברם יש ראיות גדולות לזיהוי החלזון, כאשר יבואר :

והנה עיקר הראיה לזיהוי החלזון מיוסד בדברי התוספתא (מנחות פ"ט): "תכלת אין כשרה אלא מן החלזון הביא שלא מן החלזון פסולה" וחזינן שפירטו בכל הפרק כל תנאי מצוות שבמקדש [מינים ומקומם], אפ"י בדינים שהם למצוה ואינן לעיכובא. הגע עצמך אילו היה נאמר איפכא דאין כשר אלא מן הצומח מי הוי סליק אדעתין לומר דדווקא איסטיס כשר ולא אינדיגי'ו וה"נ אי אפשר שהיה בזמנם מין חלזון אחר הפסול לתכלת

המשמש לצביעה בגוון ה"קלא אילן" ובאיכותו של קלא אילן. ובכ"ז כתבו בלשון זו "תכלת אין כשרה אלא מן החלזון הביא שלא מן החלזון פסולה"

ואין רצוני לומר שכל החלזונות כשרים, אלא דאף אי נימא דרק חילזון אחד כשר, נצטרך לומר שאין אלא חילזון אחד שהשתמשו בו לצביעה זו בזמנם.

ולפי"ז אם ימצא לנו דבר ששמו חילזון¹ ששימש בזמנם לצביעה ויש בו גוון תכלת (דהיינו כעין קלא אילן), ודאי הוא החילזון הכשר לתכלת.

וגם מגמרא דידן יש להוכיח כן דאמריי (במנחות) מג. ("מר ממשכי אייתי תכלתא בשני רב אחאי בדקוה בדרב יצחק בדריי ואיפרד חזותיה בדרב אדא ואישתנאי למעליותא סבר למיפסלה אמר להו רב אחאי אלא הא לא תכילתא היא ולא קלא אילן היא?!"). מפשטות הלשון ומהא דבעי ר' אחאי להכשיר מכח סבי זו, (אף שאינו מתאים לסימני התכלת שהיו ידועים להם), ולא אסיק אדעתיה אפשרות שאולי נצבע במשהו אחר, (ולמ"ד דבדאיכא תכלת, פשתן פוטר בצמר ולא הוי בכלל גזירת סדיו, אף יש בזה חשש כלאים), משמע דקיי"ל שמלבד קלא אילן אין צבע נוסף הצובע כחול כזה (היינו כקלא אילן), אלא חילזון התכלת. הרי שאין לחשוש למציאות של חילזון אחר הפסול לתכלת, שצביעתו יציבה ומראהו כקלא אילן.

ועוד משמע כן בגמ' שם דבריש הסוגי' כשהגמ' מבקשת טעם להא דאין נקחת אלא מן המומחה אין לה אלא ב' צדדים דהיינו קלא אילן או תכלת דטעימה, ואף דתכלת דטעימה הוא דבר רחוק מאוד ולכאוי אינו שכיח כ"כ, מ"מ לא העלו צד לחשוש לחילזון נוסף המצוי לצביעה באותם מקומות שצובע באותו גוון כקלא אילן.

וחזינן בבירור דאם ימצא חילזון הצובע כגוון קלא אילן (אף ללא ערוב חומרים כימיים שלא היו בזמנם) נתברר הדבר שהוא הראוי לתכלת של תורה. ואין לחוש שמא הוא חילזון אחר הצובע בגוון זהה.

ומעתה כיון דנודע לנו מהו ה"קלא אילן" מדברי הראשונים שהוא האינדיג'ו או כדברי הרמב"ם שהוא האיסטיס (ששניהם מפיקים את אותו החומר הנקרא בימינו אינדיג'ו וגוון הצבע שלהם זהה במראה העין) ואנו יודעים שהחילזון הזה נותן את אותו חומר בדיוק ואפשר להגיע לגוון הכחול הזה גם בצורה טבעית שידעוה בזמנם, ועוד שאנו יודעים מספרי חכמי האומות שהשתמשו בו בחילזון הזה לצביעה וכן אנו מוצאים בחפירות שהשתמשו בו לצביעה מסולמות של צור ועד חיפה וא"כ שיש לו גוון קלא אילן אי אפשר שהוא פסול לתכלת.

ומה שהבאנו מדברי חכמי ישראל בענין הזה היינו להראות כי חכמי ישראל נקטי בפשיטות שהחילזון שאומה"ע מדברים בו הוא חילזון התכלת של תורה. ואין לנו להמציא בזה מחלוקת בלא ראיה. ואף שלא הזכירו חכמי אומה"ע את סימני הגמ' במנחות היה הדבר פשוט בעיניהם שהוא חילזון

¹ ולשון חילזון אינו דווקא לחילזון זה דהא שם חילזון כולל כמה מינים שהרי הוא מילה בערבית וארמית הכוללת אף חלזון שבארץ כמ"ש יד רמ"ה בסנהדרין

התכלת, עד שעפייז ראה היעביץ להקשות על הרמב"ם שכי' שהחילזון הוא בים המלח.

גם א"א לומר שנתכוונו למין חילזון אחר כיון שהרי דבריהם מתוך חכמי האומות הם, ואף שמו של החילזון הזה עד היום הזה נקרא כן ביוונית פורפיר"א (ואין זה שם כללי לכל מיני הארגמונים, אלא שבשפת המדע יקראו כולם מורקס)

זאת ועוד דאף בתורת סימן בעלמא יש בזה ובהא לא שייך טענת כת"ר כי סימן זה מתקיים בהרבה מיני חלזונות דהא לא אשכחן כעייז בחלזונות נוספים שאפשר לעשות מהם גוון כחול כקלא אילן אלא בפורפור"א והוא סימן מובהק ממש שאינו נמצא בכל הטבע כולו צבע כחול טבעי ועמיד הראוי לאריגים אלא דבר זה.

ואף בכלל הצבעים הטבעיים לא נמצא צבעים עמידים כ"כ אלא הפורפור"א והקלא אילן.

וא"כ אף מצד סימן זה לבדו בלא הראיה דלעיל אפשר להחשיבו כקרוב לודאי. וכ"ש דנפיק מכלל שמא פן ואולי.

ועוד יש להוסיף דבכדי שנוכל לומר שאין זה חילזון התכלת של תורה נצטרך להעלות בליבנו אוקימתא רחוקה מן הדעת מאוד מאוד, ולומר דבי' חלזונות היו ותיאוריהם שוים בין מצד מקומם ובין מצד צורת פציעתם ודכמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה, ושניהם נותנים גוון שוה כעין קלא אילן, ומלאכת צביעתם באותו איזור, ועל האחד מהם שהוא הפסול לתכלת קיימים שלל עדויות על שימוש בין בין עדויות ממה שהאריכו חכמי האומות בתיאורו והזכירוהו לבגדי המלכים והשרים, ובין עדויות ארכיאולוגיות. ואילו השני שאף הוא היה חשוב באומה"ע (כנזכר במקומות רבים על חשיבות התכלת באומה"ע) נשתקע ונעלם בין מהספרות היהודית ובין מאתרי החפירות.

ומנגד חכמי ישראל הזכירו רק את אותו הכשר לתכלת ולא הזכירו חבירו כלל, אף בכמה מקומות שיש טעם גדול להזכירו וכמ"ש לעיל בראשית הדברים.

ומש"כ מו"ר כי סימני הגמ' והרמב"ם אינם עולים אלא בדוחק, באמת בחלק מן הסימנים הוא נכון אך מש"כ דאינו דומה לדג לא ידעתי כוונתו דבודאי יש בו דימיון גדול לדג בצורת קונכיתו ועי' בערוך ערך רצם שפי' הא דסנדל דומה לדג "שהוא רחב ודק וחד כלפי ראשו" וכ"ש בזה שכל המבנה שלו הוא בצורת דג עם ראש זנב. (וכמובן שזה רק כשמסתכלים בו כשהוא מונח כדרכו כשפתחו לארץ) ואף לגבי כל הסימנים האחרים אחר שנקבל את הראיות דלעיל נראה שאפשר לישבם שפיר עם כל הסימנים בלא דוחק כ"כ. ואכמ"ל במקום שכבר האריכו.

ומש"כ מו"ר מדברי המדרש שהוא נגזו וכן שמעתי טענה זו מכמה גדולי ישראל, ואני בעוניי לא ידעתי ביאור כוונתם בזה, דהא ודאי יש סוף לגניזה זו וצריך החילזון להתגלות עוד בטרם בנין המקדש ומנלן לאימת יהיה גילוי החילזון, ומאי פסקת שיהא גילוי החילזון הזה דווקא באותו היום שיבנה בו ביהמ"ק?!

ולשון הספרי ש"גנוז לצדיקים לעתיד לבוא" על כרחינו לא איירי אלא על החלזונות שבמקום מסוים זה, שזהו כל ענינו שם לתאר את העושר הגנוז בנחלת זבולון וכמו שמאריך שם גם באוצרות של כסף וזהב וכו' הגנוזים שם לצדיקים לעתיד לבוא. דהא בזמנו של הספרי הנ"ל ועוד מאות שנים אחריו אכתי לא נגנז החילוץ כלל, אלא שלא היה מצוי כ"כ ברווח שיוכל להתפרנס רק ממנו. וכע"ז פ"י ספרי דבי רב שם.

וגם דברי האר"י ז"ל מוכרחים אנו לפרשם באיזה דרך דהא מאות שנים אחר החורבן אכתי נהג תכלת, ובאותו דרך שנפרש דברי האר"י בזמן המשנה והגמ' יש לבאר גם על ימינו היום.

ואמנם אכתי אי בעינן להכנס לבית הספק יש לנו מקום, דאפשר לנו להסתפק בתוך ב' או ג' ממיני הארגמונים המצויים במקומנו וראויים לצביעת הכחול אשר נודע לנו שהיו משמשים בזמנם, ואז נצטרך להכריע ביניהם.

אמנם בזה ההכרעה יותר פשוטה ומכמה פנים יש לנו לדון איזה מהם מתאים עם שאר סימנים ואיזה מהם ברור שהיו משתמשים בו לצביעת גוון זה בזמנם וממילא ידעינן שהוא ודאי כשר כמו שהוכחנו לעיל, ולגבי השאר הנחנו מקום למסתפקים להתגדר בו.

כה דברי צעיר שבתלמידים, שאיני כדאי להשיב.
המצפה לתשובתו הרמת"ה

בנימין זאב הלוי הורביץ
רח' באר מים חיים 12 בני ברק
פקס 1533-6770709